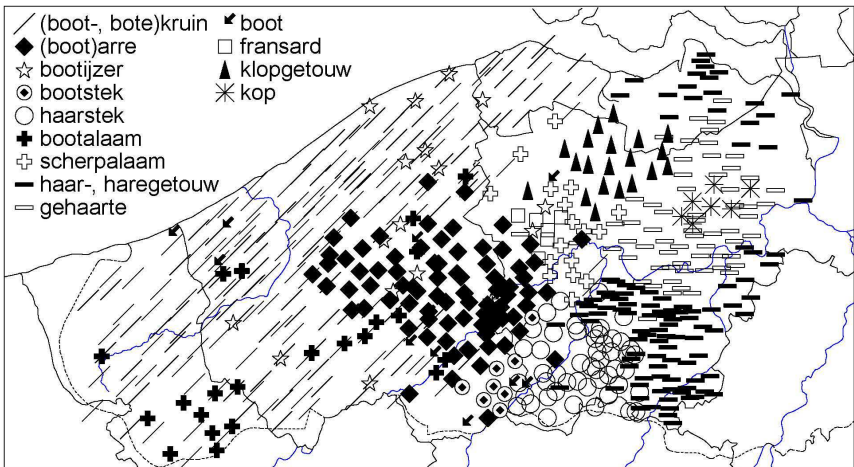

wvd - contact

Mededelingenblad van het
Woordenboek van de Vlaamse Dialecten

HAARSPIT

28ste jaargang nr. 1-2, december 2014
Vakgroep Taalkunde - Nederlands, Universiteit Gent

Redactie en typografie:

Tineke De Pauw, Veronique De Tier, Magda Devos, Hugo Ryckeboer, Liesbet Triest, Pauline Van Daele, Jacques Van Keymeulen, Roxane Vandenberghe

Inhoud

Van de redactie	3
Help mee aan het WVD!	4
Kroniek over januari 2014 - december 2014	5
met aandacht voor:	
• Voortgang van de redactie	5
• Dialectologisch werk van studenten	5
• Samenwerking met Zeeuws-Vlaanderen	6
• Bijeenkomst Zeeuws-Vlaamse informanten	6
• De Taalsector reikt LIA's uit	7
• Vrijwilligersbijeenkomsten	7
• Erfgoeddag	8
• Methods in Dialectology XV	8
• Presentatie Dutch ++	8
• Streektaalconferentie	8
• Wetenschapsfestival <i>Waar of niet waar</i>	9
• <i>Taal & Tongval</i> -colloquium	9
• Brainstorm Taalunie	10
• Voordrachten door de WVD-redactie	10
• Artikelen in de marge van het project	11
• Media en andere activiteiten	12
Publicatie aflevering <i>Gewassen algemeen: teelt en oogst</i>	13
Wetten en is geen tijd verletten...	
Dialectbenamingen i.v.m. het scherpen van de zicht	14
Herkomst van de afbeeldingen:	
Veronique De Tier: p. 3, 6, 7, 9	
Academia Press: p. 13	

Van de redactie

De redactie van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten wenst alle lezers een gelukkig en voorspoedig 2015. Zoals u al in het vorige nummer kon lezen, verschijnt WVD-Contact vanaf nu niet langer alleen op papier, maar ook in de vorm van een digitale nieuwsbrief die één keer per jaar zal verschijnen.

In 2014 was de WVD-redactie weer voltallig op post, nadat sommigen in 2013 al dan niet tijdelijk andere professionele oorden hadden opgezocht. Begin juli moest de redactie wel afscheid nemen van Melissa Farasyn, die de ontwikkeling van de wetenschapspopulariserende website Dialectloket inruilde voor een doctoraatsproject aan de afdeling Duits van de vakgroep Taalkunde. Haar taak wordt overgenomen door onze nieuwe collega Pauline Van Daele.

Help mee aan het WVD!

Het WVD kan uw hulp goed gebruiken. Ontdek hieronder op welke manieren u ons kunt helpen om de dialectwoordenschat in Vlaanderen te bewaren.

Digitale vragenlijst

Sinds kort vindt u op de WVD-website een korte digitale vragenlijst met enkele vragen over allerlei onderwerpen. Met die lijst willen we ontbrekende gegevens opvragen. Iedereen, jong en oud, van West-Vlaanderen tot Limburg, kan de lijst invullen. Spoor dus gerust uw familie, vrienden, kennissen en collega's aan om een bezoekje te brengen aan onze website. Eind januari komt er een nieuwe vragenlijst online (www.wvd.ugent.be/digitalevragenlijsten).

Zoals u wellicht al weet, kan het WVD sinds enige tijd rekenen op de hulp van een aantal vrijwilligers. Wil u ook graag vrijwilliger worden bij het WVD? Stuur dan een mail naar wvd@ugent.be of bel naar 09/264.40.79. Dit zijn de projecten waarbij we uw hulp kunnen gebruiken:

Crowdtypen

In het najaar lanceerde het WVD het crowdtypingproject, waarmee we de oudste afleveringen van het WVD willen digitaliseren. Een vijftiental vrijwilligers is inmiddels aan de slag en de eerste aflevering, die over ploegen, is al helemaal uitgedeeld aan de crowdtypers. Aan dit project kunt u makkelijk van thuis uit meewerken. Meer informatie over het crowdtypingproject vindt u op <http://www.wvd.ugent.be/crowdtyping>.

Dialectbanden beluisteren en samenvatten

Onze medewerkster Pauline Van Daele werkt momenteel aan een informatieve website over taalvariatie in Vlaanderen. De dialecten nemen daarin natuurlijk een belangrijke plaats in. Op de website zult u onder andere kunnen luisteren naar de volledige verzameling dialectbanden van de vakgroep Taalkunde, die zijn opgenomen in de jaren 60 en 70. Op de banden zijn gewone mensen te horen, die in hun eigen dialect vertellen over hun leven, hun beroep, vrije tijd, het dorpsleven enzovoort. Om de inhoud van de dialectbanden beter te kunnen ontsluiten, maken wij korte samenvattingen van elke opname. Ook aan dat project kunt u van thuis meewerken. Een lijst met plaatsen waarvoor nog een samenvatting gemaakt moet worden, vindt u op onze website.

Voortgang van de redactie

Landbouw

De invoer van de landbouwwoordenschat nadert haar voltooiing. In 2014 werden de volgende vragenlijsten volledig ingevoerd: WVD 19 en 19A over de oogst van de graangewassen, WVD 21 over het hooi, WVD 61 en 73 over de vlasteelt, WVD 76 over de teelt van de graangewassen, WVD 77 over het dorsen van het graan, WVD 94 over de teelt van graan- en voedergewassen, WVD 102 over de aardappelteelt en WVD 116 over algemeenheden en restanten.

Daarnaast werd ook nog wat vreemd materiaal over de graangewassen ingevoerd en werden een 40-tal lemma's (in de vorm van 'Wetenschappelijk Apparaat') aangemaakt voor de te verschijnen aflevering over de teelt en de oogst van de graangewassen.

De aflevering over het paardentuig verschijnt in 2015 nog als papieren aflevering. De aflevering bevat een kleine tweehonderd lemma's die te maken hebben met het paardentuig, het mennen enz.

Algemene Woordenschat

Tineke De Pauw werkt verder aan de aflevering over voeding. De publicatie van deze aflevering is eveneens voorzien voor 2015. Binnenkort begint Liesbet Triest ook aan de verdere verwerking van de aflevering *Beweging en gezondheid*, in samenwerking met Magda Devos. De publicatie wordt verwacht in 2016.

Samen met onze ploeg enthousiaste vrijwilligers werkten Tineke en Liesbet ook het grootste deel van de invoer van de Algemene Woordenschat af. In 2015 volgt de datacuratie en de verdere verwerking van de ruwe dialectgegevens tot (digitale) lemma's.

Dialectologisch werk van studenten

Vorig academiejaar werkten niet minder dan negen bachelorstudenten een dialectlexicografische scriptie af, over verschillende woordvelden binnen de

Algemene Woordenschat en de Vaktaalwoordenschat. Ze voerden zelf de WVD-gegevens in, stelden de lemma's samen, tekenden dialectkaarten en schreven een etymologisch commentaar. Masterstudente Cynthia Criel behandelde in haar masterscriptie de benamingen voor de kinderspelen pinkelen en bikkelen.

Samenwerking met Zeeuws-Vlaanderen

Jacques Van Keymeulen volgde als adviseur enkele bijeenkomsten van de Wetenschappelijke Commissie van de Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek. De Vereeniging heeft zoals steeds enkele vragenlijsten uitgestuurd, als bijlage bij hun kwartaalblad Nehalennia.

Bijeenkomst Zeeuws-Vlaamse informanten (13 maart en 9 december)

In 2014 trok de redactie twee keer naar Biervliet in Zeeuws-Vlaanderen voor een bijeenkomst met de Zeeuws-Vlaamse informanten, georganiseerd door Rinus Willemsen. Veronique De Tier werd in maart vergezeld door Melissa Farasyn, en in december door Jacques Van Keymeulen en Melissa's opvolgster bij het wetenschapspopulariseringsproject, Pauline Van Daele. Ze gaven een korte stand van zaken van het WVD, bespraken enkele dialectkaarten en gaven alvast een voorsmaakje van hoe de website Dialectloket eruit zal zien.

De Zeeuwse informanten vullen een dialectvragenlijst in.

De Taalsector reikt LIA's uit

Op 13 maart vond in Gent de eerste editie van de LIA's (Language Industry Awards) plaats. De prijzen werden uitgereikt door De Taalsector, de overkoepelende organisatie voor taalprofessionals in Vlaanderen. Be.brusselseir, een vzw die het Brusselse dialect promoot, ontving er de award voor 'Belofte van het jaar'. Ook de WVD-redactie was present op de uitreiking.

Vrijwilligersbijeenkomsten (26 maart en 22 oktober)

In het vorige nummer van WVD-Contact kon u al uitgebreid lezen over onze vrijwilligerswerking. We hebben intussen een trouwe schare vrijwilligers opgebouwd die allemaal samen bergen werk verzetten. Om onze vrijwilligers in de bloemetjes te zetten en om hun de kans te geven om ook elkaar wat beter te leren kennen, organiseerden we dit jaar twee bijeenkomsten. In het voorjaar kregen onze vrijwilligers in de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (KANTL) een lezing van Magda Devos over de Vlaamse dialecten. In het najaar brachten we een geleid bezoek aan het Gentse museum Huis van Alijn, met achteraf uiteraard telkens de gelegenheid om bij te praten met een drankje.

Enkele vrijwilligers in het Huis van Alijn.

Erfgoeddag (27 april)

De Erfgoeddag stond in 2014 in het teken van ‘grenzen’. Een geknipt thema voor het WVD natuurlijk, dat in samenwerking met de faculteitsbibliotheek Letteren en Wijsbegeerte van de UGent een tentoonstelling organiseerde met dialectkaarten van vroeger en nu. Daarnaast waren er ook luisterfragmenten te horen van dialectsprekers die vertelden over de rol die grenzen hebben gespeeld in hun leven. Zo waren er verhalen van vluchtelingen uit de beide wereldoorlogen, maar ook onder andere IJslandvaarders en smokkelaars uit de grensstreek kwamen aan het woord.

Methods in Dialectology XV (11-15 augustus)

Deze zomer vond het driejaarlijkse Methods in Dialectology-congres plaats in Groningen. Het internationale congres wordt afwisselend in Europa en in Canada georganiseerd en brengt dialectologen van over de hele wereld samen. Het WVD vaardigde enkele vertegenwoordigers af naar het congres, die gedurende vijf dagen konden luisteren naar lezingen over de nieuwste ontwikkelingen in de dialectologie.

Dutch ++

Op 6 november werd in de Thomas More-hogeschool in Geel de website Dutch ++ voorgesteld (<https://dutchplusplus.ned.univie.ac.at>). Die website wil mensen die Nederlands leren bewust maken van de variatie in het Nederlands en geeft hun ook de kans om hun taalvaardigheid te oefenen met zowel makkelijke als moeilijkere oefeningen.

Streektaalconferentie (15 november)

Op 15 november organiseerde de Stichting Nederlandse Dialecten de jaarlijkse streektaalconferentie. Het thema was ‘Streektaalliteratuur: kansen en mogelijkheden’. Een Friese (Ferdinand de Jong) en een Stellingwerfse schrijver (Johan Veenstra) vertelden over hoe zij met streektaalliteratuur bezig zijn. Het Duo Ballads 2 trad samen met de Drentse dichteres Suze Sanders op. In de namiddag waren er twee workshops (eentje over poëzie, de andere over proza) waarin de aanwezigen leerden hoe ze zelf kunnen schrijven in streektaal. De dag werd afgerond met de presentatie van de bundel *Gloependes*, een bundel Nedersaksisch literair proza. Volgend jaar vindt de conferentie weer plaats in België, in Brussel.

Het Zeeuwse woordenboek verjaart (22 november): van papier naar digitaal

Op 22 november werd de vijftigste verjaardag van het Zeeuwse woordenboek gevierd in de Zeeuwse Bibliotheek in Middelburg. De organisatie was in handen van de Zeeuwse Dialectvereniging en de Zeeuwse Tael. In het 'serieuzere' ochtendprogramma vertelde Johan Francke over het leven van Rika Ghijsen, de redacteur van het Woordenboek der Zeeuwse Dialecten. Jacques Van Keymeulen gaf de feestrede over de betekenis en de waarde van het woordenboek. Veronique De Tier presenteerde de nieuwe Zeeuwse website www.zeeuwsewoordenbank.nl, een deel-website van www.woordenbank.be. Op de Zeeuwse site kan je nu ook online zoeken in het Woordenboek der Zeeuwse Dialecten en in het Supplement.

In het namiddagdeelte kregen de deelnemers een mix van poëzie, verhalen, zang en toneel in diverse Zeeuwse dialecten.

Wetenschapsfestival *Waar of niet waar* (23 november)

Net als vorig jaar was het WVD aanwezig op het wetenschapsfestival 'Waar of niet waar' in de Gentse Vooruit. Jacques Van Keymeulen gaf een lezing over het dialectlandschap in Vlaanderen, en in de namiddag bemande de WVD-redactie een drukbezochte stand waar vooral de dialectkaarten over de kinderspelen op veel belangstelling konden rekenen bij jong en oud. Ook de dialectfragmenten werden druk beluisterd en de dialectpuzzel bleek toch niet zo makkelijk als eerst gedacht...

***Taal en Tongval*-colloquium (28 november)**

Het jaarlijkse *Taal en Tongval*-colloquium bracht traditiegetrouw dialectologen en andere taalkundigen samen in de KANTL. Het thema van dit jaar was '(De)standardisation in Europe: qualitative and quantitative approaches' en zocht het dit jaar dus ook buiten het Nederlandse taalgebied. De WVD-redactie was zoals steeds van de partij.

Brainstorm Taalunie (11 december)

2015 wordt het jaar met de eerste editie van de Week van het Nederlands. De Week met als thema 'iedereen aan het woord' wordt georganiseerd door de Nederlandse Taalunie om onze taal in al haar facetten in de schijnwerpers te zetten en om de rijkdom van het Nederlands te vieren. Om verschillende activiteiten te bedenken voor dat evenement, werden op 11 december zoveel mogelijk partners van de Taalunie uitgenodigd voor een creatieve brainstorm in Brussel. De WVD-redactie stuurde Pauline Van Daele om een paar creatieve (dialectologische) ideeën te lanceren. De brainstorm was alvast een succes, nu is het aan de collega's van de Taalunie om alles te verwerken tot een concreet en feestelijk programma!

Voordrachten door de WVD-redactie

Magda Devos sprak over *De regenboog van de Vlaamse dialecten* in Oostende op 20 januari, op 26 februari en op 19 mei, in Rekkem op 23 januari, in Tielt op 13 maart, in Elverdinge op 16 maart, in Aartrijke op 17 maart, in Kortrijk op 25 maart, in Jabbeke op 17 maart, in Wevelgem op 24 april, in Ieper op 29 april, in Gent op 5 mei, in Vaalbeek (Oud-Heverlee) op 15 mei, in Ganshoren op 22 mei, in Lochristi op 12 juni, in Bissegem op 3 september, in Torhout op 9 september en op 21 oktober, in Hamme op 13 oktober, in Kuurne op 23 oktober, in Ingelmunster op 10 november, in Houthulst op 17 november, in Assebroek op 19 november, in Sint-Laureins op 20 november, in Vivenkapelle op 3 december en in Knokke op 19 december.

Ze hield lezingen over de herkomst van onze plaatsnamen in Oostende op 10 februari, in Oudenburg op 25 november, in Leffinge op 27 november en in Brugge op 18 december. Ze sprak over de herkomst van onze familienamen in Gent op 4 september, in Melle op 9 september, in Waregem op 2 december en in Antwerpen op 8 december. Ze gaf een voordracht over *Zeewoorden* te Blankenberge op 13 december.

Jacques Van Keymeulen gaf in Koksijde drie lezingen voor de Wetenschappelijke Bijscholing van de UGent: *Het ontstaan van de Nederlandse schrijftraditie* op 10 maart, *Dialectologie en dialecten in Vlaanderen* op 17 maart, en *Het Afrikaans* op 24 maart. Op 27 april gaf hij in de Facultaire bibliotheek Letteren en Wijsbegeerte van de UGent in het kader van de Erfgoeddag de lezing *Dialectologie en dialecten in Vlaanderen*. Voor de cursus Gents van het CVO De Bargie gaf hij op 13 mei de lezing *Gent in*

het Vlaamse Dialectlandschap. Deze zomer was Jacques op het 8ste Internationale Congres van de Suider-Afrikaanse Vereniging vir Neerlandistiek in Bloemfontein (Zuid-Afrika). Hij gaf er op 1 juli een lezing met als titel *Vlaams, wat is dat voor 'n taal?* Ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van het Zeeuws Woordenboek op 22 november in Middelburg sprak hij de feestrede voor het woordenboek uit: *Het Woordenboek van de Zeeuwse Dialecten*. Een dag later gaf hij tijdens het wetenschapsfestival 'Waar of niet waar?' in de Gentse Vooruit de lezing *De dialecten in Vlaanderen*. Op 4 december ten slotte had hij het in Gent op het colloquium 'Die taal se stiltes' over *Het Afrikaans en de Nederlandse kustdialecten*.

Veronique De Tier hield op 13 maart 2014 een lezing over de Vlaamse dialecten in De Pinte voor Marnixring Borluut. Op 20 oktober was zij te gast bij de KVLV in Puivelde met een lezing over de Wase dialecten. De organisatie zelf organiseerde na de lezing een dialectquiz. Op 24 november gaf Veronique in Brussel een lezing over de Vlaamse dialecten tijdens De Week van het Brussels.

Roxane Vandenberghe gaf op 15 december 2014 een voordracht/workshop voor 'Vormingplus' in Ieper over de eenheid en verscheidenheid in het West-Vlaamse dialect.

Hugo Ryckeboer gaf op 12 september in Terneuzen voor de Zeeuwse Vereeniging voor Dialectonderzoek de lezing *Dialect in Zeeuws-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen, verschillen en parallellen*. Op 15 en 22 oktober sprak hij voor het Dialectgenootschap Bacht'n de Kupe. Hij had het toen over *Het dialect van Bachten de Kupe in het Vlaamse en Nederlandse dialectlandschap*. Die lezingen waren meteen de laatste van Hugo Ryckeboer, die het vanaf nu wat rustiger aan zal doen.

Artikelen in de marge van het project

Magda Devos werkte als vrijwilliger mee aan het project *Poëzie en Dialect* in het Woon- en Zorgcentrum Ter Caele te Evergem (2013-2014). Ze is ook vast medewerker aan de rubriek 'Zeewoorden' van De Grote Rede, het tijdschrift van het Vlaams Instituut voor de Zee (Oostende). In 2014 schreef ze mee aan artikelen over de woorden *tonijn* en *haven* en de zandbanknamen *Middelkerkebank* en *Stroombank*. Die artikelen zijn digitaal beschikbaar via de link http://www.vliz.be/NL/Infoloket/Infoloket_archief_GR

Jacques van Keymeulen schreef samen met Anne-Sophie Ghyselen het artikel “Dialectcompetentie en functionaliteit van het dialect in Vlaanderen anno 2013” in *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 130, blz. 117-139. In *Patroon en Argument. Een dubbelfeestbundel bij het emeritaat van William Van Belle en Joop van der Horst* (Van de Velde F., e. a. [red.]) schreef hij een bijdrage getiteld “De afkortingencultus” (Universitaire Pers Leuven, blz. 747-758). Ook voor het *Woordenboek voor Marijke over Taalverandering* (De Haan, C., e. a. [red.]) schreef hij een bijdrage: “Kaffer”. Dat ‘woordenboek’ werd maar gedrukt op één exemplaar en als huldeblijk aan Marijke van der Wal aangeboden bij haar emeritaat.

Veronique De Tier schreef in 2014 een artikel over de Wase dialecten, gebaseerd op een lezing uit 2013. Het artikel verscheen in de *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas* (blz. 193-208). In *Scharnierend Gewest. 200 jaar Zeeuws-Vlaanderen 1814-2014*, onder redactie van A. Bauwens en H. Krabbendam, verscheen n.a.v. 200 jaar Zeeuws-Vlaanderen het artikel ‘Meer Zeeuws dan Vlaams? De Zeeuws-Vlaamse Dialecten’ (blz.107-120).

Roxane Vandenberghe verzorgde in maart 2014 de rubriek *Dialectsprokkel*s in de *Dialektgazette van Bacht’n de Kuupe*, waarin ze de betekenis, de etymologie en het gebruik verklaarde van enkele Westhoekse woorden, namelijk *brimmel*, *breulen* en *drendel*. Daarnaast schreef ze samen met Gunther De Vogelaer een artikel voor het huldealbum van professor Joop Van der Horst: Omwille van *Joop. Een onderzoek naar de geschiedenis van een voorzetseluitdrukking*.

Hugo Ryckeboer schreef de bijdrage “A West Flemish dialect as a minority language in the north of France” in *Language and Space. An international Handbook of Linguistic Variation. Volume 3: Dutch* onder redactie van Frans Hinskens en Johan Taeldeman, De Gruyter, p. 782-800.

Media en andere activiteiten van de redactie

Jacques Van Keymeulen was op 14 april te horen op de Gentse studentenradio Urgent met een item over het Nederlands. Op 8 juli verklaarde hij zowel in De Ochtend op Radio 1 als in Start je dag op Radio 2 de etymologie van het woord komkommertijd. In dat laatste programma was hij ook op 22 oktober te gast naar aanleiding van het crowdtypingproject van het WVD.

We zijn heel blij en trots dat we de publicatie kunnen aankondigen van onze 28ste WVD-aflevering en de 13de binnen de landbouwwoordenschat, namelijk “Gewassen algemeen: teelt en oogst”. De nieuwe aflevering geeft een overzicht van de dialectwoorden die gebruikt worden om allerlei zaken en handelingen te benoemen i.v.m. de teelt en de oogst van landbouwgewassen in het algemeen, zoals graan-, voeder-, nijverheids- en andere gewassen. Concreet worden begrippen behandeld als zaaien en planten, de delen van de plant, de groeistadia en de wijzen van groeien, onkruid- en ongediertebestrijding en het oogsten en verwerken van de gewassen. Zo kom je onder meer te weten wie of wat een *korenpetie* is, een *vrome*, een *weuweboer* en een *opgaander* of wat gewassen doen als ze *overlopen*, *verzangelen* of *beunigen*. In de aflevering zijn geen begrippen opgenomen die betrekking hebben op de teelt en de oogst van specifieke gewassen, zoals het pikken en dorsen van het graan, het maaien van het hooi en het slijten en loeien van het vlas. Voor al die woorden is het nog even wachten tot die aparte afleveringen zullen verschijnen.

De aflevering “Gewassen algemeen: teelt en oogst” is samengesteld door Roxane Vandenberghe, Magda Devos en Jacques Van Keymeulen. Het boek telt 278 pagina’s, bevat een 60-tal woordkaarten en is geïllustreerd met een 40-tal afbeeldingen. Het is opnieuw uitgegeven bij Academia Press en kost 24 euro. Bestellen kan via de website: <http://www.academiapress.be> of door te mailen naar roxane.vandenberghe@ugent.be. De gebruikelijke officiële presentatie van deze nieuwe aflevering is uitgesteld, omdat we als redactie voorlopig prioriteit willen geven aan de invoer van de dialectgegevens in de database. We hopen echter wel om het boek nog aan het grote publiek te kunnen presenteren, eventueel tegelijk met de aflevering over het paardentuig.

Wetten en is geen tijd verletten... Dialectbenamingen i.v.m. het scherpen van de pik

Roxane Vandenbergh

Het lijkt een beeld uit lang vervlogen tijden, uit een schilderij van Breughel of een gedicht van Guido Gezelle, maar toch was het tot het midden van de vorige eeuw nog gebruikelijk dat de boeren in onze contreien hun graan afmaaiden met een zicht. De zicht, in het dialect *pekke* of *pik(ke)* genoemd, is een zeisachtig werktuig met een gebogen mes dat loodrecht op een korte steel met handvat vastgemaakt is. De pikker sloeg die zicht een paar keer in het graan, waarna hij de graanhalmen met een mathaak (*pikhaak* genoemd) samenraapte en in een bundel aan de kant legde, die dan later tot een schoof werd gebonden. Om zo weinig mogelijk kracht te moeten uitoefenen tijdens het maaien, was het uiteraard heel belangrijk dat de snede van de zicht goed scherp was... pikken was zo al lastig genoeg! De zicht bijscherpen kon op verschillende

manieren: ze kon scherp geslagen worden met een haarspit en een haarhamer, geslepen worden met een strijkat of gewet worden met een wetsteen. Die bewerkingen waren geen alternatieven voor elkaar, maar vulden elkaar vaak aan.

In dit artikel bespreken we de dialectbenamingen die gebruikt worden voor een aantal van die handelingen en werktuigen waarmee de boeren vroeger hun zicht en natuurlijk ook hun zeis, om hun grasland te maaien, scherp maakten. We presenteren hierbij ook een aantal woordkaartjes. De gegevens voor dit onderzoekje zijn afkomstig uit WVD-vragenlijst 19, een van de eerste landbouwwijsten, uitgestuurd in 1978. Daarnaast is er ook dialectmateriaal overgenomen uit een tiental landbouwscripties, die studenten dialectologie geschreven hebben tussen ca. 1975 en 2000. Al die gegevens worden op dit ogenblik door de WVD-redactie verwerkt om hopelijk binnenkort gepubliceerd te worden in de WVD-aflevering over de teelt en de oogst van de graangewassen.

1. De zicht scherp kloppen met haarspit en haarhamer

Zoals gezegd kan de zicht scherp gemaakt worden door ze te haren; dat gebeurde met een haarspit en een haarhamer. De pikker of maaier deed dat een paar keer per dag, vaak tijdens de schafttijd, omdat het een tijdrovende klus was. Als hij ging pikken, nam hij zijn haargerief altijd mee. Hoe ging dat in zijn werk? Het haarspit is een soort aambeeldje, bestaande uit een ijzeren pin met een stalen kop, dat in de grond werd geplaat. De precieze vorm van de stalen kop verschilde van streek tot streek: meestal vierkant, soms met afgeplatte, soms met afgeronde hoeken, maar wel altijd mooi glad... een beetje als een uitvergrote spijker. De maaier ging met zijn benen lichtjes open gespreid zitten zodat het spit ongeveer ter hoogte van zijn knieën kwam. Hij nam de zicht met de punt links en de hiel rechts en hield met de linkerhand de snede op de kop van het haarspit. Met de scherpe kant van de haarhamer sloeg hij heen en weer op de snede, die daardoor afgeplat en dus scherper werd. Af en toe spuwde de pikker op het mes, omdat dat door het kloppen warm werd.

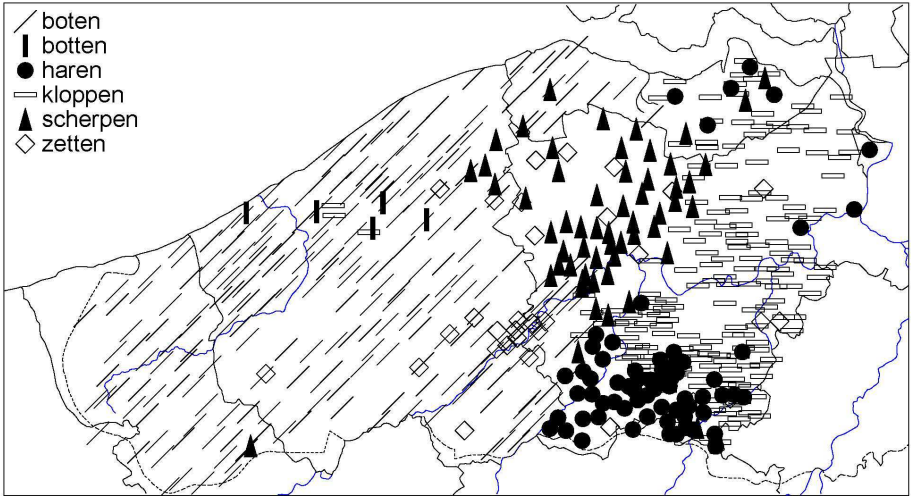

1.1 Haren

Er bestaan grosso modo een vijftal benamingen in de Vlaamse dialecten om het scherp kloppen van de zicht te benoemen, namelijk *boten* (met als variant *botten*), *haren*, *kloppen*, *scherpen* en *zetten*, die alle een min of meer mooi afgebakend gebied vormen.

Het werkwoord *boten* is in heel Frans- en West-Vlaanderen gebruikelijk, in het westen van Zeeuws-Vlaanderen en ook wel in een klein, westelijk Oost-Vlaams gebiedje, dat zich ongeveer uitstrekt van Deinze tot Kruishoutem. *Boten* is een oud Germaans werkwoord dat in het algemeen ‘slaan’ of ‘kloppen’ betekent; het is bijvoorbeeld verwant met het Engelse *to beat* ‘slaan, kloppen’. Dat werkwoord *boten* duikt geregeld op in de West-Vlaamse landbouwwoordenschat. Het is bijvoorbeeld bekend uit de vlasteelt; *boten* betekent er specifiek ‘dorsen’, namelijk met een platte hamer op de *hippens* ‘zaadhuisjes’ kloppen om het lijnzaad eruit te krijgen. Zo ontstaat een *bote vlas*: een bundel uitgeklopt vlas. Ook een schoof uitgedorste graanhalmen wordt in West-Vlaanderen soms een *bote strooi* genoemd.

HAREN

Enkele West-Vlaamse informanten vermelden ook een verkorte vorm van *boten*, namelijk *botten*. Dat is ongewoon; hoewel verkorting van lange klinkers wel voorkomt in dat dialectgebied, gebeurt dat meestal niet in de infinitief van werkwoorden. Verkorting gebeurt wel in de vervoegde vormen, bijvoorbeeld *slapen* > *hij slapt*, *preken* > *hij prikt*, *dopen* > *hij dopt* en dus ook *boten* > *hij bot*, *ik heb mijn pekke gebot*. Ook in enkele veel voorkomende samenstellingen met *boot-* wordt de lange *oo*-klank verkort: *bootkruin* wordt namelijk uitgesproken als *botkruunei*, *bootijzer* als *botiezer* en *boothamer* als *bothamer*. Dergelijke verkortingen van de stam van een werkwoord als eerste deel van een samenstelling treden in het West-Vlaams frequent op; denk maar aan *slapkamer* ‘slaapkamer’, *prikstoel* ‘preekstoel’, *dopsuiker* ‘doopsuiker’ en *lopneuze* ‘loopneus’. Die ongewone verkorte infinitief *botten* heeft verschillende mogelijke verklaringen. Eén mogelijkheid is dat die variant naast *boten* ontstaan is als een manier om de intensiteit en frequentie van het kloppen te benadrukken, zoals bijvoorbeeld in het Nederlandse *stotteren* naast *stoten* en *grabbelen* naast *graven*. Een andere mogelijkheid is dat sommige dialectsprekers *botten* zijn gaan gebruiken in de infinitief naar analogie met de verkorte *bot*-vorm in die frequente combinaties als *hij bot*, *botkruune*, *botarre*, *botijzer* en *bothamer*.

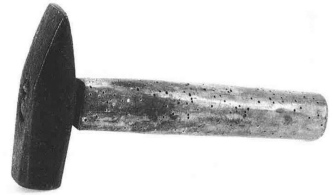
Ook het werkwoord *haren* is een zeer oud Germaans erfwoord, dat al heel lang ‘scherp zijn of maken’ betekent. Vermoedelijk gaat het terug op een Protogermaans bijvoeglijk naamwoord **χarwa* in de betekenis ‘scherp’. In de

West-Germaanse zuster talen van het Nederlands komt het woord onder allerlei vormen terug, in uiteenlopende betekenissen die verband houden met ‘scherp’. Zo bestaat er in het Fries een woord *heare*, dat ‘prikkelen in de keel’ betekent. *Haren* zelf is ook gebruikelijk in de standaardtaal.

De verklaring voor het voorkomen van de werkwoorden *kloppen* en *scherpen* is duidelijk; ze beschrijven natuurlijk gewoon de handeling. De benaming *zetten* is een verkorting van ‘de zicht scherp zetten’.

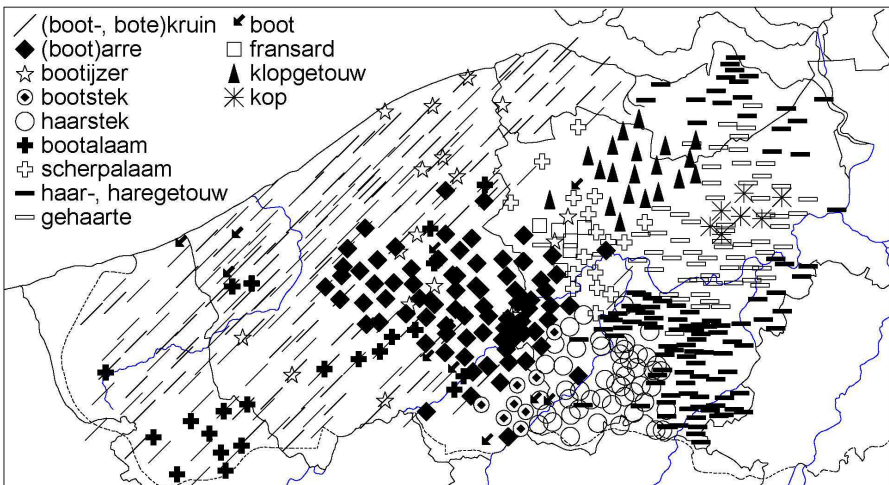
1.2 Haarspit en haarhamer

Zoals gezegd werd de zicht scherp geklopt met twee werktuigen: een haarspit en een haarhamer. Bij de dialectische variatie voor het begrip haarhamer staan we niet te lang stil: bijna overal in ons gebied wordt een samenstelling gebruikt, waarvan het eerste deel een vorm van het werkwoord *boten*, *haren*, *scherpen* of *kloppen* is, en het tweede deel het woord *hamer*. Zo krijgen we dus samenstellingen als *boot-* of *bothamer*, *haar-* of *gehaarte*hamer, *scherphamer* en *klophamer*.

Voor het haarspit daarentegen bestaat er veel meer variatie in de dialecten. Op de kaart hieronder staan enkel de frequentste en gebiedsvormende benamingen, maar eigenlijk hebben we zo’n 50 dialectwoorden opgetekend.

HAARSPIT

De meeste benamingen zijn eveneens samenstellingen met als eerste lid een vorm van een werkwoord voor haren: *boten* (in Frans-, West-, en West-Zeeuws-Vlaanderen), *haren*, *scherpen* of *kloppen* (in Oost-Vlaanderen). Grappig is wel dat de woorden *boot-*, *bot-* en *haar-* daarin soms vervormd worden, omdat de spreker vermoedelijk het originele woord niet meer herkent; zo tekenden we o.m. *potkruune* (van *bootkruin*, en meer bepaald *botkruune*) en *orgeltouw* (van *haargetouw*, en meer bepaald *oargetouw*) op. Dat noemen we volksetymologische herinterpretaties. Verder is het vooral dat tweede lid dat hier interessant is en waar we dieper op ingaan.

We zien ten eerste een aantal woorden die (vermoedelijk) naar het uitzicht van het aambeeldje verwijzen, namelijk *kruin* (*boot-*, *bote-* en *bootkruune*), *arre* (*boot-*, *botarre*), *ijzer/ijzder* (*bootiezer*, *bootiesder*), *stek* (*bootstekke*, *haarstekke*) en *kop*. Waarom dat spit in het West-Vlaams een *kruune* wordt genoemd, is niet helemaal duidelijk. Volgens de bekende 19de-eeuwse West-Vlaamse priester-leraar en woordenboekschrijver De Bo is dat “omdat zijne ronde platte kop de geschoren priesterkruin verbeeldt”.... Als hij dat zegt, zullen we hem maar geloven zeker? Datzelfde benoemingsmotief vinden we trouwens ook bij *kop*. Vormvarianten van *kruin* zijn bijvoorbeeld ook *kroon* en *kluin* (*botkluune*). Ook de verklaring voor het woord *arre* is onzeker; niemand weet waar het precies vandaan komt. Sommigen suggereren een verband met *haren*, maar dat werkwoord is in het *arre*-gebied helemaal niet gebruikelijk, dus die verklaring lijkt niet waarschijnlijk. Een variant daarvan, die niet op de kaart staat, is *bootscharre*. Dat zou een volksetymologische nieuwvorming kunnen zijn, omdat het spitse deel van het haarspit doet denken aan een ploegschaar.

De benaming *ijzer/ijzder* verwijst natuurlijk naar het materiaal waaruit het spit gemaakt is; die naamgeving noemt men metonymisch: het voorwerp is genoemd naar de stof waaruit het gemaakt is, net als bij het woord *glas*. *Stekke* is dan weer afgeleid van het werkwoord *stekken*, dat ‘in de grond steken’ betekent. Het is ook een algemeen woord voor een scherp voorwerp waarmee een gat in de grond wordt gemaakt, bijvoorbeeld om aardappelen te planten.

Een tweede groep samenstellingen hebben een wat ruimere benaming als tweede lid, namelijk *alaam* en *getouw*. Die woorden betekenen ‘(stuk) gereedschap’ in het algemeen. De samenstellingen met *-alaam* komen verspreid voor in het westen van het gebied, waar het woord op verschillende manieren uitgesproken wordt, bv. *alaam*, *aloam*, *alme* en *olme*. De samenstellingen met *-getouw* komen vooral voor in Oost-Vlaanderen en ook de

uitspraak van dat woord varieert nogal; zo tekenden we o.m. *getowe*, *getoa*, *getaa*, *getaaie* en *getè* op. Het woord *getouw* kennen we in het huidige Nederlands enkel in de betekenis ‘weefgetouw’, waarbij we dan onmiddellijk het verband leggen met de touwen van het toestel. In het vroege Middelnederlands echter had dat woord weinig te maken met touwen en had het een veel ruimere betekenis, namelijk ‘instrument’ of ‘gereedschap’. Dat woordje *touw* is dan afgeleid van een oud, niet langer gebruikelijk werkwoord *touwen*, dat gewoon ‘maken’ of ‘maken tot iets’ betekende. Het getouw was dus alles, bv. allerlei werktuigen, waarmee je iets kon maken; met een weefgetouw bijvoorbeeld maak je stoffen. Een relict van dat werkwoord *touwen* vinden we wel nog in het Nederlandse werkwoord *voltooiën* ‘afmaken’.

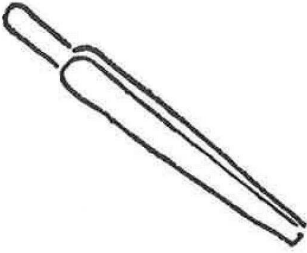
Een woord dat vooral in het noordoosten van Oost-Vlaanderen gebruikelijk is voor het haarspit is *gehaarte*. Dat woord is duidelijk afgeleid van het werkwoord *haren*, met een voorvoegsel *ge-* en achtervoegsel *-te* als een soort ‘instrumentalis’: een afleiding die het object aanduidt waarmee de (door het werkwoord uitgedrukte) handeling uitgevoerd wordt. De uitspraak van *gehaarte* wijkt in de meeste dialecten zo sterk af van het grondwoord, dat heel wat informanten het verband met *haren* niet meer leggen. Dat komt vooral door de reductie van het hele voorvoegsel *ge-* en het wegvallen van de *h*-klank, soms in combinatie met een klinkerverandering en -verkorting. Zo vonden we onder meer *goart(e)*, *gart*, *gort* en zelfs *gurt* terug in dat gebied.

Ten slotte vermelden we nog de benaming *fransard*, waar we de oorsprong niet van kennen.

2. De zicht scherp wrijven met strijkhout of wetsteen

Terwijl de pikker zijn zicht maar één of twee keer per dag haarde, scherpte hij zijn werktuig tussendoor nog een aantal keer door het tegen een strijkhout of een wetsteen aan te wrijven. Dat nam heel wat minder tijd in beslag dan het nogal tijdrovende haren. Dat blijkt o.a. uit dit spottende (westelijk) West-Vlaamse rijmpje, uit de taal van de arbeiders die tegen een uurloon de graanvelden van de grote polderboeren gingen pikken. Ongetwijfeld bestaan daar elders in ons gebied ook varianten van:

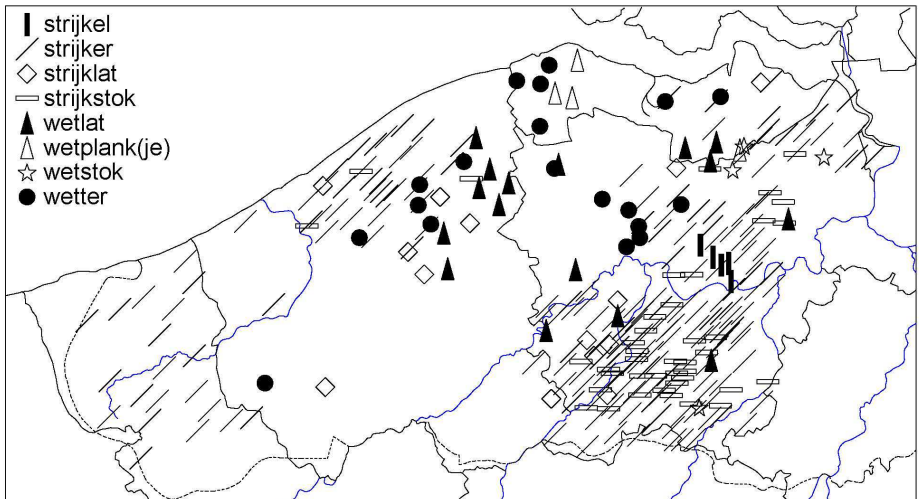
*Je pekke wetten en is geen tijd verletten:
je verzoet de snee en je rust ermee,
maar met boten ... kun je de boeren kloten!*

Vroeger gebeurde het wetten met een **strekkel** of **strijkhout**, een eikenhouten lat of plank waarin gaatjes gemaakt waren. De maaier had altijd een doosje zand bij zich (soms in de top van zijn klomp) en met een borsteltje of vod wreef hij dan een beetje nat zand aan de strekel, in de gaatjes. Daarna streek hij beurtelings de binnen- en buitenkant van de snee van de zicht tegen het korrelachtige hout. Door de wrijving met

het zand werd de zicht scherp. De handeling zelf wordt in heel ons gebied **strijken** genoemd; mensen die dat woord niet meer kennen, vermelden zonder uitzondering **wetten** (zie verder). *Strijken* is natuurlijk een algemeen woord voor ‘wrijven’ of ‘besmeren’. Dat strijken slaat natuurlijk op het strijken van de strekel tegen de snee, en niet op het besmeren van de strekel met scherpzand.

STREKEL

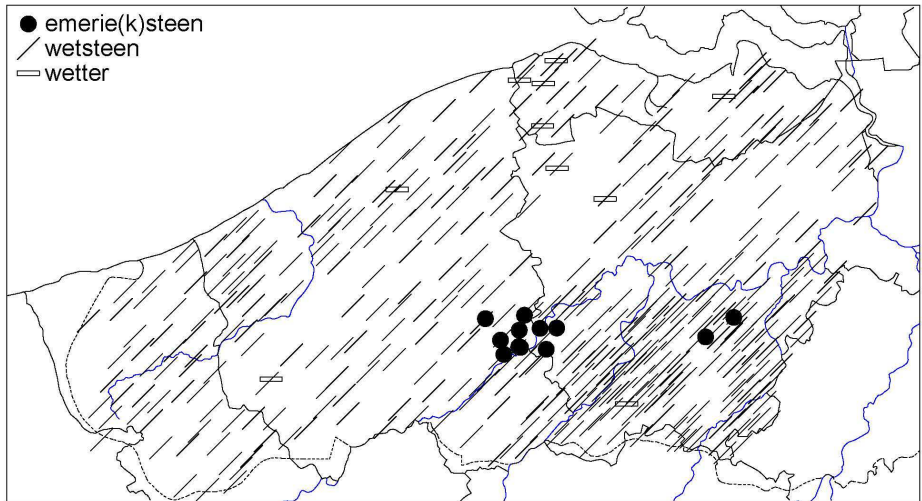

De dialectische variatie voor het strijkhout is iets groter. Dat er in het zuiden van West-Vlaanderen nauwelijks gegevens zijn, betekent niet dat dat voorwerp daar niet bekend was; we hebben alleen bijna geen licentiaatsverhandelingen uit dat gebied waarin het strijkhout opgevraagd is. Over het hele gebied wordt

het woord *strijker* gebruikt, dat natuurlijk afgeleid is van het werkwoord *strijken*: een *strijker* is een voorwerp om mee te strijken. Ook *strijkel* is zo'n afleiding, ditmaal met een achtervoegsel *-el*. Dergelijke alternerende vormvarianten op *-el* en *-er* komen geregeld voor in onze dialecten; denken we maar aan de woordparen *sleutel/sleuter* en *vlegel/vleger* 'dorsvlegel'. Zo'n *r/l*-verspringing, met een taalkundige term ook *dissimilatie* genoemd, was er trouwens ook in het eerder vermelde *kruin/kluin*. Verder worden er nog een aantal samenstellingen met de stam van *strijk-* gebruikt, namelijk *strijklat* en *strijkestok*. Ten slotte komen dezelfde types woorden voor die afgeleid zijn van het werkwoord *wetten*: *wetter*, *wetlat*, *wetstok* en *wetplank(je)*.

In de recentere geschiedenis raakte het strijkhout geleidelijk aan in onbruik en werd het vervangen door een wetsteen. Dat was oorspronkelijk een blauwachtige arduinen steen met een glad oppervlak. Als 'wetsteen' werden echter ook andere voorwerpen gebruikt, bv. een stalen pen of staaf waarmee ook messen werden geslepen. De handeling van het wrijven zelf wordt zowat in het hele gebied *wetten* genoemd. Het woord bestaat al heel lang - zo komt in het Gotisch bijvoorbeeld *gahwatjan* voor in de betekenis 'aansporen' - maar de etymologie ervan is onzeker. Ook voor de wetsteen is er weinig variatie, zoals blijkt uit de onderstaande kaart.

WETSTEEN

Het frequentste woord is *wetsteen*; ook *wetter* komt een paar keer voor. Wel bijzonder is de benaming *emerie-* of *emerieksteen*; *émeri* is namelijk het Franse woord voor een polijststeen. De oorspronkelijke betekenis van *émeri* is ‘amaril’ en dat is het fijnkorrelige gesteente dat gebruikt wordt bij het vervaardigen van o.a. schuurpapier en allerlei voorwerpen waarmee men messen en lemmeten scherp kan wrijven.

Slot

Het was dus heel belangrijk voor de maaier en/of pikker om zijn zicht en zeis scherp te houden... en daar had hij allerlei verschillende werktuigen voor. Fijn aan die benamingen is ook dat ze nog niet helemaal verdwenen zijn uit de Vlaamse dialectwoordenschat, omdat de mensen ook tegenwoordig nog een zeis gebruiken en scherpen, als ze bijvoorbeeld een klein grasland, de grachten of kanten moeten maaien. Bij voorwerpen als de zicht, de dorsvlegel, de wan en de wanmolen zijn tegelijk ermee helaas ook de woorden in onbruik geraakt. Gelukkig zitten ze wel nog veilig bewaard in de databank van het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten*!

Bronnen

De Bo, L.L. 1892. *West-Vlaamsch Idioticon*. Gent.

Debrabandere, F. 2002. *West-Vlaams etymologisch Woordenboek*. Amsterdam/Antwerpen.

Philippa, M., F. Debrabandere en A. Quak. 2003-2009. *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands*. Amsterdam, Amsterdam University Press. Te raadplegen op <http://www.etymologie.nl/>

Van Dales Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal. 2005¹⁴. Utrecht/Antwerpen. Van Dale Lexicografie.
Woordenboek der Nederlandse Taal. 1864-1998. Te raadplegen op <http://gtb.inl.nl/?owner=WNT>

Afbeeldingen uit: Eloy, A. 1883. *Oud Landbouwgereedschap*. Gent.

Overzicht afleveringen WVD

Inleiding met klankpatroon van de Vlaamse Dialecten (138 blz.) 11 euro

Deel I : Landbouwoordenschat

- Akkerland en weiland (240 blz.) 16 euro
- Behuizing (227 blz.) 16 euro
- Het erf (204 blz.) 16 euro
- Ploegen (174 blz.) 16 euro
- Rund 1 (256 blz.) 21 euro
- Spitten, eggen, rollen (132 blz.) 16 euro
- Bemesting (110 blz.) 16 euro
- Waterhuishouding (260 blz.) 16 euro
- Rund 2 (435 blz.) 30 euro
- Paard 1 (426 blz.) 30 euro
- Kleinvee (481 blz.) 32 euro
- Pluimvee (191 blz.) 20 euro
- Gewassen algemeen: teelt en oogst (278 blz.) 24 euro

Alles van deel I samen : **215 euro**

Deel II : Niet-agrarische vaktalen

- De mandenmaker (99 blz.) 8 euro
- De strodekker (40 blz.) 4 euro
- Handspinner en touwslager (59 blz.) 5 euro
- De kuiper en de hoepelmaker (135 blz.) 12 euro
- De molenaar (476 blz.) 40 euro
- De timmerman en de meubelmaker 1 (376 blz.) 30 euro

Deze 6 afleveringen van deel II samen : **90 euro**

- De zeevisser (815 blz.) 37,18 euro

(te bestellen bij het WVD, Blandijnberg 2, 9000 Gent, 09/264 40 79 of het Nationaal Visserijmuseum van Oostduinkerke, www.visserijmuseum.be, 058/51 24 68)

Deel III : Algemene woordenschat

- Vogels (277 blz.) 20 euro
- Land- en Waterfauna (313 blz.) 22 euro
- Flora (672 blz.) 40 euro
- Karakter (544 blz.) 35 euro
- Verstand en Gevoel (232 blz.) 20 euro
- School en Kinderspelen (665 blz.) 40 euro
- Het menselijk lichaam 35 euro

Alles van deel III samen : **145 euro**

Alles van deel I, II en III samen (behalve De zeevisser): **415 euro**

Bij een aantal afleveringen hoort ook een Wetenschappelijk Apparaat, dat afzonderlijk gepubliceerd wordt. Medewerkers krijgen korting. De afleveringen van het WVD worden vanaf 2009 verdeeld door Academia Press Gent, www.academiapress.be, tel. 09/233 80 88.

WVD-website:

www.wvd.ugent.be

e-mail:

wvd@ugent.be

Projectleiding:

Jacques.VanKeymeulen@UGent.be

Magda.Devos@UGent.be

Redactie:

Tineke.DePauw@UGent.be

Veronique.DeTier@UGent.be

Hugo.Ryckeboer@pandora.be

Liesbet.Triest@UGent.be

Pauline.VanDaele@UGent.be

Roxane.Vandenbergh@UGent.be